تێتەڵەو گێژی خەرمان، مایە پووچ خەرامان.. فەریق خۆشناو

١

چی وتراوە دەربارەی شیعر؟

ڕەخنەگران لەسەر ئەوە کۆکن کە شیعری باش و کاریگەر بە تێکەڵکردنی زاراوەی دانسقەو هەڵبژاردە و مانای ورد، لەگەڵ توانای جوڵاندنی هەست و ڕۆح و دروستکردنی وێنەی هونەری داهێنەرانەدا خۆی دەبینێتەوە. ڕەخنەگران و فەیلەسوفانی ڕۆژئاوا جەختیان لەوە کردووەتەوە کە شیعری باش و کاریگەر تەنیا کێش و ڕیتم نین و بەڵکو دەگاتە لاسایکردنەوەو داڕشتنەوەی داهێنەرانە و دەربڕینی ڕاستگۆیانەی هەستە قووڵەکان و خستنەڕووی ڕاستییە گشتگیرەکان و سەرسوڕماندنی خوێنەر لە ڕێگەی داهێنانی زمانەوانییەوە. هەرچی ئەرستۆیە شیعری لە مێژوو بە باڵاتر دەزانی، چونکە مامەڵە لەگەڵ گشتدا دەکات.

ویلیام وۆردسوۆرس، کەسایەتییەکی پێشەنگی ڕۆمانسیزمی ئینگلیزی، شیعری باشی وەک "هەڵقوڵینی خۆبەخۆی هەستە بەهێزەکان" سەیر دەکات، کە بە پلەی یەکەم لەو هەستە قووڵانەوە سەرچاوەی گرتووە کە شاعیر لە ساتەکانی بیرکردنەوەدا، داهێنەرانە دەیهروژێنێت.

ئەم ڕەخنەگرانە لەسەر ئەوە کۆکن کە شیعری باش و کاریگەر تەنیا بەیتێکی قافیەدار نییە، بەڵکو دیدێکە کە دەچێتە ناو قووڵایی ڕۆحی مرۆڤەوە، بە بەکارهێنانی زمانی مێتافۆریکی چڕ، بە جۆشدان و سەرسامکردنی هەستی وەرگر.

٢

بەریەککەوتەکانی دەسەڵات و وێژە

لە مەخابن لای ئێمە، وەك سەرنج دەدەین و ئاسەیی و شاوەی دەڕوانین، دەبینین لەگا لەگا بە ناوی شیعرەوە ڕۆژانە شاشەی چاوانمان بە پەردەی خۆڵەمێشی و هەڵەکانی تەشویش داگیر دەکرێت و تاريك دەبن، ئەو نووسراوانەی هەڵەنجی خامەی بە بەردبوون، هەتا قوڕقوڕاگێ ژەنگاوین، لە زەوق و سەلیقەمان ئەدەن و واش شکەو پایەی شیعرمان لە یاد ناچێت و بەراورد بەو میعرانە هەر دەبێت بڵێین حەپەکی پاراستییە ئاودیو بکەین باشە لە کاردانەوەو ئاکامی ئەو خوێندنەوانەدا کە تووشی دەبین و جگە لەو ئاخ و حەسرەتەی لامان جێ دەمێنێت چی تر بڵێین؟

پێش ئەوەی لەم بابەتەش بدوێین؛ دەبێت کەمێکیش بەو دەخەی دوای ٣٥

ساڵە لە پاشاگەردانیی کە ئەمەی بەدبەختی تێکەوتووەو بوویەتە
یەخسیری دوو بنەماوە؛ بدەینە قاقای پێکەنین و یەکسەریش دوای ئەوە
بدەینە پڕمەی گریان، لەوێدا ئەو پرسیارە دەکەین: ئایا ئەمەش ئەو
بەرە زۆرە نییە کە حیزب لە دەیان ساڵەی ڕابردوودا وەشاندنی و لە
ئاکامدا چەندان ملیۆن درەخت و نەمامی ژێقنەبووتی لە سەوز بوو،
کەواتە ئیتر هەموو ئەو کەپییە سەقەتانە بە تەنیا لە سەرەوەی
قووچەکەکەدا نامێننەوە وەکو سیمبوڵی ستەم، بەڵکو بە هەموو
جومگەکانی شارو گوندو ئاوایەکاندا بڵاودەبنەوەو دەبنە هۆی
پیسبوونی گەردەکانی هەوا کە هەڵەی دەمژین، بوون، ناسنامە، مەڕاڵ....
کەواتە چیدی مەترسییەکە لە بوونی دەسەڵاتی دیستۆپی و
تۆتالیتاریادا نییە، کە لە کەسێك یان دوو یان سێ یان خەڵکێك پێک
بێت، بەڵکو لەو سەدان و هەزاران و ملیۆنان کەپییەدایە کە وەك
بەروبومی گەندەڵیی و نایاسایی و شەقاوەیی دروست بووەو بەرجەستە
دەبێت، کە ڕەوو دەکەیتە هەر شوێنێك و سەر بە هەر جێگەیەکدا
دەکەیت، وەکو تیری ئەجەل ڕووبەڕووت دەبنەوەو دەتگێڕنەوە ژێر خاکی
سفری جووڵە و ئومێد و بوون.

٣

شیعری: هەمووان گوندین بە نموونە

(ئێمە گوندیم) یەکەکە لە دوا شاکارەکانی ئەو خامەیەی کە نەك
شیعرەکانی لە ئاستی ئەدەبی منداڵاندا نییە، بەڵکو زمانەکەشی
سەقەتە، وا دەزانێت کەکردنەوەی سەروای هاوشێوە بە تەنیا بەسە بۆ
ئەوەی بەڕێین نووسین و داهێنانی شیعر بە ئەنجام گەیشت، گەر وا بێت
ئەوا کورد هەمووی شاعیر دەردەچێت. ئەگەر ئەمە بەڵگە نەبێت
لەسەرکاڵوکرچی و بێشایی دەبێت چی تری ناو لە بنێین؟
شاعیری وا هەیە ئەستاش جیاوازی نەوان ڕاناو و پێشناو و پاشناو و
جێناو، ئامرازی پەکەوەلکاندن و خاوەنداریتی و
پەیوەندی(دانەپاڵ)... ناکات، لەم پارچە کورتەدا ببینن چۆن لە
ناونیشانەکانەوە ئەم هەڵەیەی بەسەردا تەپێوە دەبێت و پەداچوونەوەی
بە ناکات و یان هیچ نەبێت پیشانی کەسێکی تری بدات کە بۆی ڕاست
بکاتەوە، ئەمە جگە لە خۆ بەزلزانین هیچی تر نییە، بەڵێزیان بە
مێکرو نازکردن بەسەر شیعردا ئازان، بەڵکو سەردەکەشێت بە نووسینی
ڕۆمان و چیرۆك و بابەتی ڕۆژنامەوانی و لەهەمووشیاندا دەبێت
عەیارە بیست و چوار بێت، ئەی داماو ئەو خوێنەرەی ئەو بەرهەمانەو
هاوشێوەکانی زاخاوی مێشك و هەست و گیانت دەدەن! دەبێت چی لە
بەرهەم بێت؟
ئەوانە هەرگیز گوێ ناگرن بە وەرگرتنی ئامۆژگاری و ڕێنمایی
چەنیەتی شیعر نووسین و ڕەخنە لە ناتەبایییەکان و ڕوونکردنەوەی

هەڵەکـــان، بەڵکـــو لە دۆخـــی بـــا ییبوونێکی هەڵخەڵ□ تێنـــدان و لەو بڕوایەدام خۆیان بە سێرگی یەسنین و ستیڤان مالارمییە ناگۆڕنەوە، کێشەکە ئەوەیە هەر ئەوانەشن سەرپەرشتی کەناڵەکانی ئەدەبیات دەکەن و ئیدی خۆتان پێشبینی بکەن و بزانن دەبێت چی □وبدات؟ وەکو ئەوە وایە مامۆستایەك هیچ نەزانێت و بە هەڵە قوتابییەکان تێبگەیەنێت و مێشکیان پڕ بکات بە زانیاری هەڵەو ئەوانیش کە پێگەیشتن لەو خراپتر دەربچن وئاکام کۆمەڵگا دەبێتە زەلکاوێکی بۆگەن، ئیتر ئەم سوڕی گەشەکردنە لە دۆخی دۆگماو پاشکەفتندا لە بازنەیەکی داخراودا هەمیشە دەخولیتەوەو دووبارە دەبێتەوە.

ئەو دەڵێت (هەمووان گوندین)، بەو مانایەی ئێمەین گوند، ئیدی نازانم چۆن مر□ق د□بێتە گوند؟ لەجیاتی ئەوەی بنووسێت (هەمووان گوندیین) واتا (ی) دووەم کە (سەربوون بە گوند) دەگەیەنێت، وەك دەنووسێت:

هەمووان گوندین

دەزانین هەر کەس و حزبێ

بایی چەندین.

نەك هەر ئەمە، بەڵکو بۆ ڕێکخستنی سەرواش، شێوازێکی سادەو کاڵ و کرچ بەکاردێنێت وەکو کەسێك کە تازە فێری ئەلفوبێی شیعر دەبێت و شیعر هەر لە سەراو کێشی سەقەتدا دەبینێتەوە، دەچێت وشەی (چەندن) بە (چەندین) دەنووسێت تا لەگەڵ سەروای پێشتردا (گوندین) بگونجێت، کە ئەویش هەڵەیە دەبوو (گوندیین) و (بایی چەندن) بووایە، بەڵام لە ڕووی ماناوە هەڵەیەکی زەقە، چونکە تۆ باسی کەس و حیزب دەکەیت، کەواتە دەبێت ڕاناوەکە بۆ ئەوان بگەڕێتەوە(واتا کەسی دووەمی کۆ: ئەوان-چەندن) نەك (کەسی سێیەمی کۆ: ئێمە- چەندین)، خۆ کەس بە دۆی خۆی ناڵێ ترش.

بەڵام ئەگەر دەتەوێت خۆشت یان ڕاستر وایە بڵێین (خۆشتان) زەق بکەنەوەو ناوتـان بخەنە نێـو مەیـدان، ئەوا بە دڵنیـاییـەوە ئەوەی بەدواچوونی بۆ مێژووی ڕەشی دوورو نزیکی بەختی کوردان کرد بێت، ئەوا دەزانێـت چۆن هەمـوو قەوارەیەك لە شـوێنی گونجـاو و دروسـتی خۆیدا دابنێت، کەواتە جگە لەوەی ئەم کۆپلەیە لە ڕووی ناو□□ک□وە پێچەوانەی واقیعەو هەمـــووان دەزانیـــن ئەو حیـــزبەی کە خۆی بە سەربەخۆو کۆنترین ئۆرگانی سیاسی دەزانێت و شاعیر لە سایەیدا باڵ فش دەکاتەوەو ئەوانی تر دەخاتە بەر نیشانەی پرسیار، هەر لە سەرەتای دەست بەکاربوونی خەباتییەوە پاشکۆی حیزبی دەسەڵاتە یەك بە دوای یەکەکان بووە و سەر بەسەرو ژێر بە ژێر شاخوێنهێنەریان پێیانەوە لکاوەو پەیوەستە، هەر ئەوانیشن کە ئەجندای کاریان بۆ دادەنێن و سەرچاوەی داهاتیانن و دەتوانین تەنانەت یەك یەك پەنجە

بۆ ئەو ئەندامانە ڕابکێشین کە لەولاش مووچەی ئەندامی کارایان هەیەو لەملاشەوە بەناوی چینی چەوساوەو فلیقاوەوە دروشم لیدەدەن و لە ئۆرگانەکەیاندا دەنووسن. ئەم دووفاقییە دەردی کوشندەی پۆلەتیك و ئەدەبیاتی کوردیشە، کە وای کردووە دەنگە ڕەسەنەکان خۆڵیان لەسەرنرێت و پووچەکانیش پف بدرێن و ئاسنی سواغدراو بە بۆیەی زەرد بە زێڕ نیشانمان بدەن و بفرۆشنەوە.
ئیتر شانازی بە چییەوە دەکەیت و لە کۆتاییدا ئەو مافە بەخۆت ڕەوا دەبینیت وەکو دادوەرێك حوکم بدەیت بەسەر قەوارەو کەسەکاندا؟
مەگەر کورد ناڵێت: ئەوەی ماڵی لە شووشە بێت بەرد نەهاوێژێت بۆ ئەوانی تر باشترە. جگە لەمەش نازانین ئەمە چ پەیوەندییەکی بە تیمای نووسینەکەوە کە لە خولگەی گوندنشیناندا دەخولێتەوە؟
جارێکی تر ئەو دیبەیتە جێ دەهێڵێن بۆ کات و ساتی خۆی و دێینەوە سەر ئەو پارچە بچووکەی کە نەیتوانیوە مافی شیعری بداتێ و هەر کاتی خوێنەر بەفیڕۆ دەدات و شیعر لەبەرچاوی خەڵکدا سووك و بێ بایەخ دەکات، ئەم جار ببینن و لەگەڵ مندا بنۆڕن و ڕابمێنن لەمانای ئەم دوو دێڕە، بزانن چ خزمەتێك بە ئافراندن و ئەندێشەو جوانی ناسی دەکات:

تەواوی ئەندامانی جەستەم
بەدرزی دیوارەکاندا هاتوون

ئەمە هەر هیچ مانایەکی نییە، تۆ گەر گوندیی بیت، ئیتر چ گرێیەك تیمای شیعرەکە دەبەستێتەوە بە درزی دیوار و چ پەیوەندییەکی لەگەڵ ئەندامی جەستەو (گوند) دا هەیە؟ بگرە لە شارەکاندا دیوارو درز زیاترن، ئەنجا لە لایەکی ترەوە ئەمە هیچ ئاماژەیەکی قووڵی تێدا نییە بۆ دیوی پشتەوەی ماناو سیمبوڵ و هیرمۆنیتیکا تا بڵێین ئەوە تۆی خوێنەری سادەیت لیی تێناگەیت! وەك گوتمان ئەندێشەیەکی نەزۆکە، لەولاشەوە زمانێکی سەقەتە، چونکە نە لە ڕووی ئایدیاو نە لە ڕووی واقیعەوە خزمەت بە زمان و پەیامی شیعرو ڕووەکانی داهێنان ناکات، جگە لەوەی کەم توانایی و هەژاریی و بێ سەلیقەیی نووسەرەکەی نیشان دەدات.
لە لایەکی ترەوە ببینن چۆن کاکی خامە بەدەست لە کۆپلەی دواتر هەمان وشەی (کارا): (لەوێ ئاودێرێکی کارا)،(لەوێش جوتیارێکی کارا) بەکاردەهێنێتەوە وەکو ئەوەی هیچ زاراوەیەکی تری دەست نەکەوێت و هەژاریی فەرهەنگیی خۆی دەردب□□ت، وێڕای ئەوەی ئەمانە وشەی گونجاو پەسەندو کاریگەری شعر نین جگە لە بەکارهێنان نەبێت لە وتارو ڕێپۆرتاژی ڕۆژنامەنووسیدا، ئەمە تەنیا کێشەی زمان نییە، بەڵکو قەیرانی بابەتیشە، بێ گوێدانە پوختیی و ڕەوانیی و تۆکمەیی لە شێوەو ناوەڕۆکدا، تەنیا بۆ ئەوەی وای پیشان بدات سروودی

جووتیاران وکرێکاران هەردەم ئامادەن لە پرۆگرامی حیزبدا، لەکاتێکدا واقیعی ژیانی شاعیر دووریی مەودا دەردەخات لەو بوارانەی ئەو لە شیعرەکەیدا وەسفی خۆی پی دەکات، جگە لەمەش وا جارێکی تر دەیەوێت ملکەچی سەروا بێت و بە ئەم مەبەستەش وشەش بە هەڵەدا دەبات و ڕێزمان بە لاڕیدا دەبات، وەك دەنووسێت:

وەکو بازێکی سەر دووندیم

هەمووان گوندین

لە جیاتی ئەوەی بنووسێت (وەکو بازێکی سەر دووندم، هەموان گوندیین) واتا پیتی (ی) دووند بخاتە کۆتایی وشەی (گوندی) تا ببێتە (گوندیی) کە ئاماژەیە بە کەسێك سەر بە گوند بێت یان خەڵکی گوند بێت. ئەو خۆی دەکات بە گوندو دەڵێت من گوندم، ئێمە گوندین، لە بری ئەوەی بنووسێت: من گوندییم، ئێمە گوندیین. ئیتر خەڵك ناهەقی نییە زۆر سوك تەماشای شیعری کوردی هاوچەرخ بکەن و بەیاری منداڵانی لێك بدەنەوە، ئەمەش هۆکاری چاپ نەکردنی کتێبە شیعرەکانە لە لایەن دەزگاکانی چاپەوە کە تەڕو وشک پێکەوە سووتاون و بوونەتە قەرەبرووت، ئەم پارچەیەش کە لە شێوازی شیعردا وەك دیارە بە زۆر بە خۆ نووسراوە هەروایە، هیچ شتێکی جوان و بەسووی تێدا نییە خوێنەر بجوڵێنێت یان بەهرەمەند بکات، جگە لە کات کوشتن.

خوێنەر لەکۆتایی خوێندنەوەکەدا دەپرسێت چ کاری منە، تۆ خەڵکی گوند بیت یان نا؟ بەڵام ئەوەی کە خوێنەر بە دروستی دەزانێت، ئەوەی کە نەخێر ئەوە هەڵەیە هەمووان خەڵکی گوند نین، ئیتر نازانرێت چۆنئەو حوکمە یەکلاکەرەوە دەدات و دەنووسێت (هەمووان گوندین)، خۆ ئێمە لە کەم کردنەوەی پلەوپایەی گوندەکاندا نییە، بەڵام ڕاستییەکی حاشا هەڵنەگرەو دەبێت بوترێت.

تکایە ئیتر چی تر بە ناوی ئەدەب و شیعرەوە لە زەوقمان مەدەن، شەرمە جارێك نا دوو نا سێ نا، هەمیشە دەگوترێت تکایە ئەگەر شتێکتان پێ نییە شایستەی وتن بێت چیدی کاتمان بە فیڕۆ مەدەن و شیعرمان لا ناشیرنتر مەکەن. هەرچەندە دەودەشاو لای ئێمە تێکەڵاو کراوەو دەیان ساڵە لە هەموو بوارێکاندا ساختە بە ڕەسەن مامەڵەی ڕۆژانەی پێوە دەکرێت و زوخاو دەرخواردی چێشەو هەست و گیانمان دەدرێت.

هەولێر

٢٥/٥/٢٠٢٦